

تأثیر حسن خلق مادر بر تربیت فرزند

از دیدگاه اسلام

مرضیه حسینی^۱

چکیده

حسن خلق یکی از مواردی است که اگر رعایت شود بشدت در تربیت مؤثر خواهد بود بخصوص اگر حسن خلق توسط مادر رعایت شود (بطور کلی حسن خلق عبارت از داشتن صفات پسندیده اخلاقی رفتاری گفتاری بنحوی عاری از غیبت، تهمت، فحشاء، صفات رذیله و سایر...، که وقتی یک نوزاد یا یک فرد از اعضای خانواده یا جامعه با آن روبرو میشود آن را الگویی جهت تقلید در زندگی بداند) و باعث تربیت فرزندان شود که آن فرزندان می توانند باعث استحکام خانواده‌ها بخصوص باعث استحکام جامعه خواهد شد لذا مادر بعنوان یکی از اصلی ترین یا مهمترین ستون خانواده بلکه جامعه است که در قرآن و روایات بدشت روی آن تاکید شده است لذا حسن خلق و تربیت مادر باعث پیشرفت اخلاق در خانواده و جامعه خواهد بود. هدف از این پژوهش تأثیر حسن خلق مادر بر تربیت فرزند خواهد بود؛ اینکه حسن خلق مادر چه تأثیری بر تربیت فرزند خواهد گذاشت. اطلاعات این پژوهش بصورت کتابخانه ای گردآور شده و شیوه گردآوری اطلاعات بصورت توصیفی تحلیلی می باشد. یافته های حاصل از این پژوهش نشان دهنده آن است اگر یک مادر بتواند الگوی اخلاقی جامع و درستی در خانه و خانواده ایجاد کند نه تنها فرزندان

^۱ دانش پژوه سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها)

تربیت خواهد کرد که باعث میشود آن فرزندان، اعتماد به نفس قوی داشته باشند، کمبود محبت نداشته باشند، صبور و شخصیت بزرگی خواهند داشت بلکه باعث پیشرفت آن جامعه خواهد شد

کلید واژه: تربیت، حسن خلق، مادر

مقدمه

از جمله کسانی که در خانواده نقش مهمی دارند مادر است. مادر یکی از بهترین مخلوقات خداوند است که در آیات و روایات حتی بر روی نحوه شیر دادن مادر تاکید شده است. مادر بعنوان یکی از الگوهای است که اگر نقش خود را بدرستی ایفا کند باعث شکوفایی خانواده ای مومن و جامعه ای اسلامی خواهد شد. لذا اگر مادر حسن خلق را بدرستی ایفا کند فرزند رشد خواهد کرد و رشد فرزند باعث رشد دوستان و همسایگان خواهد شد و به تبع آن جامعه پیشرفت خواهد کرد.

لذا پرداختن به این موضوع اینقدر مهم است که اگر مورد تاکید قرار نگیرد زیان جبران ناپذیری خواهد داشت چرا که یک جامعه ابتدا از تشکیل یک خانواده شکل می گیرد و ستون یک خانواده مادر است چرا که پدر بیشتر وقت زندگیش بیرون از خانه است و این مادر است که بیشتر در خانه است لذا اگر مادر حسن خلق داشته باشد این حسن خلق بر کل یک جامعه تأثیر خواهد گذاشت.

در این باره پژوهش هایی نوشته شده است از جمله نقش مادر در تربیت فرزند به نویسندگی زینب برجی نژاد که تخصصی به تربیت فرزند می پردازد، از جمله پژوهش ها نقش مادر در تربیت فرزند با تأکید بر روان شناسی و آموزه های اسلامی به نویسندگی محمد عارف صداقت است که بیشتر جنبه های روانشناسی را مورد بررسی قرار می دهد، همچنین خدیجه اسکندری نژاد پژوهشی با عنوان نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند که بیشتر جنبه دینی تربیت

را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ بر خلاف همه این پژوهش‌ها، پژوهش ما به تأثیر حسن خلق مادر بر تربیت فرزند می‌پردازد که اینکه حسن خلق مادر چه تحولاتی در تربیت می‌تواند ایفا کند.

اهمیت نقش مادران در تربیت فرزند از آنجایی روشن می‌شود که با تولد نوزاد، این مادر است که برای اولین بار کودک را در آغوش می‌گیرد، او را بغل می‌کند و کم‌کم او با بزرگ‌تر شدن و رشد کردن از مادر خود یاد می‌گیرد که چگونه با دیگران رفتار کند؛ بنابراین رفتار مادران با فرزندان در شکل‌دهی ساختار کلی شخصیت آن‌ها تأثیر چشم‌گیری دارد.

گردآوری مطالب در این پژوهش با روش تحلیلی _توصیفی و با رویکرد کیفی- کتابخانه‌ای می‌باشد که می‌پردازد به اینکه یک مادر چه ویژگی‌های اخلاقی باید داشته باشد که بتواند یک فرزند خوبی را تربیت کند. سوالی که مطرح است این است که تأثیر حسن خلق مادر بر تربیت فرزند چیست؟ و یک مادر چه ویژگی‌های اخلاقی باید داشته باشد که بتواند فرزند خوبی پرورش دهد؟

۱. مفهوم شناسی

۱_۱. تربیت

تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته‌اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به‌طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به‌سوی هدف و کمال مطلوب، به‌تدریج حرکت کند. طبق مضمون روایات از وظایف مهم ولی کودک نسبت به وی اهتمام به تربیت او است. مقصود از تربیت کودک به‌طور خاص آن است که مرتبی، طفل را در بُعد روحی و اخلاقی پرورش دهد.

۱_۱_۱. تربیت در لغت

تربیت در لغت از ماده «ربا» به معنی «زاد و نما»؛ افزایش یافت، نمو کرد، گرفته شده است.^۱ در لسان العرب، می‌نویسد: «ربا الشیء یربو ربواً و رباءً؛ ای زاد و نما»^۲ هم‌چنین تربیت از کلمه «رب» به معنی مالک، سید و مربی اشتقاق می‌یابد و این‌گونه معنی می‌شود: انجام وظیفه کردن به شیوه نیکو و پسندیده. «ربّ ولده و الصبی یربّه رباً»^۳ یعنی کودک خود را نیکو تربیت کرد و برای او به نحو شایسته انجام وظیفه نمود

۱_۱_۲. تربیت در اصطلاح

با درنظر گرفتن مفهوم لغوی، می‌توان تربیت را این‌گونه تعریف کرد: تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته‌اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به‌طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به‌سوی هدف و کمال مطلوب، به تدریج حرکت کند. مقصود از تربیت کودک به‌طور خاص آن است که مربی، اعم از پدر، مادر، معلم و ...، طفل را در بُعد روحی و اخلاقی پرورش دهد، به‌گونه‌ای که جسم و جان و عقل و علم او افزایش یابد و در این‌باره به‌طوری انجام وظیفه نماید که آن‌چه به‌مصلحت اوست از امور مربوط به دین و دنیای وی، انجام پذیرد. این معنی را می‌توان از بعضی آیات قرآن استفاده کرد، مانند آن‌که می‌فرماید: «وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّانِي صَغِيرًا»^۴ یعنی برای پدر و مادر خویش از درگاه خداوند در زمان حیاتشان طلب مغفرت و رحمت بنما، پاداش آن‌چه تو را در کودکی تربیت نموده‌اند. لفظ «رحمت» در آیه

^۱ فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، ص ۲۱۷

^۲ طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۱۳۸-۱۳۹

^۳ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۴

^۴ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، ص ۳۹۹

^۵ اسراء، ۲۴

^۶ طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۴۱

شریفه در برگیرنده همه کارهای پسندیده مربوط به دین و دنیا است و شخص از پروردگار خویش درخواست می‌نماید، آن‌گونه که پدر و مادر نسبت به کارهای پسندیده مرا تربیت کرده و به من احسان نمودند، آن‌ها را مشمول رحمت و مغفرت خویش قرار ده.^۱ از کلمه «إِرْحَمَهُمَا» استفاده می‌شود پدر و مادر باید بر اساس محبت، فرزندان خود را تربیت نمایند. هم‌چنین از کلمه «رَبَّيَانِي» استفاده می‌شود انسان باید از مربیان خود تشکر و قدردانی کند.^۲

۱_۲. حسن خلق

خوش خلقی به معنای حسن خلق، نرم‌خوئی، خوش‌سخنی، گشاده‌روئی و حسن معاشرت و برخورد پسندیده با دیگران است. خوش خلقی یکی از صفات نیک و پسندیده پیامبران و اولیاء خدا می‌باشد که در قرآن و روایات زیادی به آن پرداخته شده است، در این نوشتار به برخی از مباحث این صفت نیک پرداخته خواهد شد.

۱_۲_۱. حسن خلق در لغت: خُلُق عبارت است از ملکه‌ای راسخ در نفس (چه خوب و چه بد) که در مقابل عمل قرار دارد و حُسن در لغت یعنی زیبایی^۳ بنابراین، حُسن خلق در لغت یعنی ملکات اخلاقی زیبا.

۱_۲_۲. حسن خلق در اصطلاح: ۱. نرم‌خوئی و خوش‌سخنی و گشاده‌روئی که مرحوم نراقی، معتقد است مراد از حُسن خلق در روایات، به همین معنی است.^۴ اعتدال در قوای عقلی و غضبی و شهوی که درون فرد را از انوار افاضات علوم و معارف الهی، درخشان و اعضای او را

^۱ رازی، فخرالدین، تفسیر الکبیر، ج ۲۰، ص ۳۲۷

^۲ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۲۷

^۳ مجلسی، مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول، ج ۸، ص ۱۶۶

^۴ فیومی، المصباح المنیر، ج ۲، ص ۱۳۶

^۵ نراقی، علم اخلاق اسلامی (ترجمه جامع السعادات)، ج ۱، ص ۳۷۳

خلاقیت فرزندان خود فراهم کنند تا کودکان بتوانند در آرامش کامل رشد کنند و بزرگ شوند. مادر همواره تلاش می‌کند فرزند خود را از لحاظ رفتاری به حد تکامل و رشد مناسب برساند؛ مسلماً هیچ‌کس مثل مادر نمی‌تواند فرزند خود را به‌خوبی بشناسد، چراکه فقط مادر از نزدیک مراحل تکامل رفتاری کودک را مشاهده کرده و به خصوصیات و ویژگی‌های رفتاری و اخلاقی فرزند خود شناخت کامل دارد. مادران با توجه دقیق به رفتارهای کودکانشان و همچنین گوش‌دادن به حرف‌های آن‌ها با صبر و حوصله می‌تواند به‌خوبی بفهمند در سر فرزندان‌شان چه می‌گذرد و آن‌ها چه خواسته‌ها و نیازهایی دارند. مادر همواره تلاش می‌کند اعتماد و امنیت را در محیط خانواده برای فرزند خود ایجاد کند؛ شاید بتوان گفت اعتماد و امنیت فرزندان مهم‌ترین نتیجه تأثیر مادر در تربیت آن‌ها است، چراکه یک مادر آگاه همواره تلاش می‌کند به فرزندش بیاموزد که چگونه باید به افراد دیگر اعتماد بکند؟ و همچنین چطور می‌تواند یک انسان قابل اعتماد باشد؟ لذا هنگامی که بچه‌ها این مسأله را درک می‌کنند، احساس اعتماد بنفس و امنیت عاطفی خواهند داشت؛ بنابراین بهتر است شما به‌عنوان مادر حتماً زمانی که فرزندتان به شما نیاز دارد، نزدیک او باشید و به او کمک کنید تا بتواند عملکرد مناسبی داشته باشد. بله همان‌طور که گفته شد: این عشق و پشتیبانی بی‌قیدوشرط مادر است که به فرزندان کمک می‌کند تا بتوانند عملکرد خود را بهبود ببخشند.^۱

۵_۳. نحوه ارتباط مادر با فرزندان: مادر همواره تلاش می‌کند با فرزندان ارتباط خوبی

داشته باشد، به آن‌ها عشق بورزد و مراقبشان باشد؛ مسلماً عشق ورزیدن به فرزند مهم‌ترین نقش مادر در تربیت او محسوب می‌شود، بنابراین در صورتی که شما با کودکان‌تان مهربان بوده و در فعالیت‌های روزانه در کنار آن‌ها باشید، بچه‌ها نیز به‌صورت خودبه‌خودی یاد می‌گیرند که

^۱ مسعود بن عیسی، مجموعه ورام، مشهد، آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ص ۸۹

وقتی بزرگ شدند، با اطرافیانشان مهربان و رئوف باشند. پس می‌توان نتیجه گرفت: «رفتار شما به‌عنوان یک مادر با فرزندان نه‌تنها در دوران خردسالی و کودکی او بلکه بعد از بزرگ شدنش می‌تواند بر روی رشد و تکامل او اثر دائمی و البته مطلوبی بگذارد. مادر همواره تلاش می‌کند نقش مؤثری در زمینه نظم و تربیت در زندگی روزمره فرزندانش داشته باشد؛ زمانی که مادر به فرزند خود یاد می‌دهد تا یک الگوی درست از نظم و تربیت را در زندگی روزمره خود رعایت نماید، در واقع او این روش مؤثر را در وجود کودکش به‌صورت خودبه‌خودی نهادینه کرده است. این شیوه تربیتی مادر به کودک می‌فهماند همیشه می‌توان با داشتن یک نظم روزانه به‌راحتی امور مختلف را مدیریت کرد. مادر همواره تلاش می‌کند سخت‌کوشی را به فرزند خود یاد دهد؛ سخت‌کوشی از جمله مهم‌ترین مواردی است که می‌توان به‌عنوان تأثیر نقش مادر در تربیت کودک به آن اشاره نمود، چراکه بچه‌ها این خصوصیت بارز را معمولاً بیشتر از مادران خود یاد می‌گیرند. بله وقتی فرزندان شما، در پایان روز مشاهده می‌کنند که مادرشان با وجود خستگی زیاد از انجام کارهای روزانه، همچنان با رضایت و لذت از آن‌ها صحبت می‌کند، آن‌ها نیز یاد می‌گیرند که سخت‌کوش بودن از ارزش و اهمیت بالایی برخوردار است.

اگرچه نقش مادر در تربیت صحیح فرزندان بسیار سخت و دشوار به نظر می‌رسد، اما با در نظر گرفتن نکات زیر شما می‌توانید فرزندان سالم و موفق‌تری را تربیت نمایید:

۱. به شخصیت فرزند خود احترام بگذارید.
۲. رفتارهای فرزندان را ریشه‌یابی نمایید.
۳. او را به گونه تربیت کنید که کارهای خوب را به‌راحتی انجام دهد، نه از روی اکراه و اجبار.

۴. باتوجه به خصوصیات و ویژگی‌های کودک خود یک شیوه تربیتی مناسب را انتخاب کنید.

۵. در هنگام به‌کاربردن روش‌های تربیتی همواره صبور و شکیبا باشید!

نتیجه‌گیری

باید گفت مادر نقش اساسی و مهمی در تربیت و سرنوشت فرزندان دارد و به این امر مهم در آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم‌السلام) اشاره شده است. شروع این وظیفه خطیر از دوران بارداری و شیردهی است که خصوصیات مادر از جمله ایمان و اخلاق به فرزند منتقل می‌گردد. سپس در دوران پس از شیردهی ادامه می‌یابد و این مادر است که در آموختن مسائل اعتقادی، فضایل انسانی و اعمال صالح به کودک خود مؤثر است و با مراقبت و تمرین و مداومت فرزندی مقید و متعهد به امور دینی تربیت می‌کند. چنانچه قرآن کریم می‌فرماید «رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» پروردگارا! همسران و فرزندانمان مایه روشنی چشم ما قرار ده، و ما را پیشوای پرهیزگاران قرار ده.» لذا یک مادر خوب با حسن خلق و تربیت درست می‌تواند فرزندان تربیت کند امین، خوش اخلاق، متعهد، نسبت به سختی‌ها مقاوم و اهل صبر و کسیکه دارای اعتماد بنفس بالا هست را پرورش دهد و لذا وقتی چنین فرزندی پرورش دهد باعث مستحکم شدن بنیان خانه و خانواده و و به تبع آن باعث پرورش جامعه ای سالم و مستحکم شدن آن جامعه می‌شود.

^۱ ورام بن ابی‌فراس، آداب و اخلاق در اسلام ترجمه تنبیه الخواطر، ص ۱۰۹
^۲ فرقان، ۷۴

منابع

*قرآن

۱. اهوازی، حسین بن سعید، الزهد، قم، نشر مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث. چاپ اول، ۱۳۸۴ش.
۲. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و دررالکلم، قم، نشر دارالکتب دار الکتاب الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ق.
۳. حرانی، حسن بن شعبه، تحف العقول، قم، انتشارات آل علی علیه السلام، چاپ اول، ۱۳۸۲ش.
۴. دیلمی، حسن بن محمد، اعلام الدین فی صفات المؤمنین، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، چاپ اول ۱۴۰۸ق.
۵. شعیری، محمد بن محمد، جامع الاخبار، نجف اشرف، انتشارات حیدریه، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
۶. صدوق، محمد بن علی بن بابویه، الامالی، بیروت، انتشارات اعلمی، چاپ پنجم، ۱۳۶۲ش.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم، نشر دارالحدیث، چاپ سوم، ۱۳۶۳
۷. فیومی، احمد بن محمد، (محقق: یوسف شیخ)، بیروت، المكتبة العصرية، چاپ اول، ۱۴۲۸ق.
۸. نراقی، ملا محمد مهدی، علم اخلاق اسلامی (ترجمه جامع السعادات)، قم، انتشارات هجرت، چاپ دوم، ۱۳۷۹ش.
۹. _____، معراج السعاده، قم، انتشارات هجرت، چاپ پنجم، ۱۳۷۷ش.
۱۰. مفید، محمد بن محمد، الامالی، قم، مؤسسه النشر الإسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۳ق.

۱۱. مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه‌های آغاز در اخلاق عملی، ص ۵۳۸، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ هفتم، ۱۳۷۶ ش.

۱۲. مازندرانی، ملاصالح، شرح الکافی، تهران، المكتبة الاسلامیة للنشر و التوزیع، چاپ اول، ۱۳۸۲ ق.

۱۳. مجلسی، محمدباقر، مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول، قم، دار الکتب الاسلامیة، تهران، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.

۱۴. مازندرانی، ملاصالح، شرح الکافی، تهران، المكتبة الاسلامیة. چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.

۱۵. مسعود بن عیسی ورام بن ابی فراس، و عطایی، محمد رضا، مجموعه ورام، مشهد، آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۹ ش.

۱۶. ، مسعود بن عیسی و عطایی، ورام بن ابی فراس، محمد رضا، مجموعه ورام، اخلاق و آداب در اسلام، ترجمه تنبیه الخواطر. ۱۳۸۸ ش